

ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΓΡΑΙΚΟΥ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΑΣ

Τὰ πέντε ἐπιγράμματα καὶ ὁ παρακλητικὸς κανόνας εἰς τὸν Τίμιο Πρόδρομο τοῦ Μαξίμου ἀνήκουν στὴν ἀγιορειτικὴ περίοδο τοῦ βίου του (1505-1516)¹ καὶ ἐντάσσονται στὴ μεταβυζαντινὴ γραμματειακὴ παράδοση ποὺ συνεχίζει βέβαια τὴ μακραίωνη βυζαντινὴ παράδοση. Ἡ συνήθεια νὰ γράφονται ἐπιγράμματα ἢ καὶ μεγαλύτερα στιχουργήματα σὲ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα πέρασε στὸ Βυζάντιο μέσα ἀπὸ τὸ θύραθεν ἐπίγραμμα ποὺ ἀκμάζει στὸν 5ο καὶ 6ο αἰῶνα, τὸ ὁποῖο μὲ τὴ σειρά του συνεχίζει καὶ μιμεῖται τὰ ἐπιγράμματα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων². Μεγάλῃ ἀνάπτυξη γνώρισε τὸ θρησκευτικὸ ἐπίγραμμα, σὲ ἱαμβικὸ τρίμετρο στίχο ποὺ ἡ τυποποιημένη μορφή του ἔκανε τὸν Maas νὰ τὸν ὀνομάσει δίκαια βυζαντινὸ δωδεκασύλλαβο³. Ἐνῶ ὅμως στὸ Βυζάντιο χρησιμοποιεῖται πολὺ λιγότερο ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος (ἢ ὁ ἥρωελεγεῖος, ἐλεγειακὸ δίστιχο)⁴, στὸν 16ο καὶ 17ο αἰῶνα χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς λογίους ὁ ἥρωελεγεῖος καὶ ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος, ὡς ἀποτέλεσμα καὶ αὐτὸ τῆς ἀναγέννησης τῶν κλασικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἀναζήτησης μιᾶς περισσότερου ἀρχαϊκῆς γλωσσικῆς μορφῆς. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ βυζαντινὸς δωδεκασύλλαβος χρησιμοποιεῖ τὴ μεσαιωνικὴ ἀττικίζουσα, ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος ἢ πεντάμετρος τῶν ἐπιγραμμάτων τῶν λογίων τῆς Ἀναγέννησης γράφεται στὴ γλῶσσα τοῦ ἔπους μὲ ἐξεζητημένο λεξιλόγιο καὶ σπάνιους ποιητικοὺς τύπους. Τὰ ἐπιγράμματα αὐτά, ὅχι σπανίως κακότεχνα ἀπὸ γλωσσικὴ καὶ

* Ἀνακοίνωση στὸ Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Μάξιμος ὁ Γραικός, Ἀρτα 28-30 Ὀκτωβρίου 1988.

1. Βλ. Élie Denissoff, *Maxime le Grec et l'Occident. Contribution à l'histoire de la pensée religieuse et philosophique de Michel Trivolis*, Paris-Louvain 1943, σ. 107.

2. Πβ. Ἀθανασίου Δ. Κομίνη, *Τὸ βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα καὶ οἱ ἐπιγραμματικοί*, ἐν Ἀθήναις 1966, σ. 24.

3. P. Maas, «Der byzantinische Zwölfsilber», *Byzantinische Zeitschrift*, 12 (1903) 278-323· πβ. Κομίνη, ὁ.π., σσ. 55 κ.ἐξ.

4. Βλ. Κομίνη, ὁ.π., σσ. 97-100.

μετρική πλευρά, γίνονται τοῦ συρμοῦ μεταξύ τῶν λογίων⁵ καὶ χρησιμοποιοῦνται κυρίως ὡς θύραθεν γραμματειακὸ εἶδος καὶ λιγότερο γιὰ θρησκευτικούς σκοπούς. Ὡστόσο, τὰ τέσσερα ἀπὸ τὰ πέντε ἐπιγράμματα τοῦ Μαξίμου εἶναι ἐπιτάφια καὶ μόνο ἓνα εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Μεγάλον Ρήτορα Μανουὴλ τὸν Κορίνθιο.

Ὁ κανόνας, ἐξάλλου, τὸ ἄλλο μετὰ τὸν ὕμνο ἢ κοντάκιο εἶδος τῆς Βυζαντινῆς Ὑμνογραφίας, ἀκμάζει κυρίως στὰ χρόνια τῶν μεγάλων μελωδῶν, τοῦ 8ου αἰώνα⁶, ἐκτοπίζει τὸν ὕμνο ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ ὁρθρου καὶ ἐπικρατεῖ στὴ συνέχεια ὡς σχεδὸν ἀποκλειστικὸ ὕμνογραφικὸ εἶδος, ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ γράφεται μὲ τρόπο προσόμοιο πρὸς τοὺς γνωστοὺς κανόνες τῶν μελωδῶν. Κανόνες προσόμοιοι συντίθενται καὶ στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια, καὶ ὡς τις μέρες μας ἀκόμη, πρὸς τιμὴν κυρίως τῶν νέων ἀγίων, τῶν νεομαρτύρων ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλες ἐορτές. Ἀπὸ τὸν 13ο αἰώνα καὶ ἐξῆς οἱ ὕμνογράφοι σχεδὸν ἀναπαράγουν τὴν τυπικὴ φρασεολογία τῶν παλαιότερων κανόνων, μὲ μικρὴ ἢ ἐλάχιστη ποιητικὴ καὶ πρωτοτυπία. Ἕνας τέτοιος κανόνας εἶναι καὶ αὐτὸς ποὺ συνέθεσε ὁ Μάξιμος, «κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν παμμέγιστον τοῦ Σωτῆρος Πρόδρομον καὶ Βαπτιστὴν Ἰωάννην, μεταποιηθεὶς ἐκ τοῦ: Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς, παρακλητικὸς κανόνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου».

Οἱ δυὸ αὐτὲς γραμματειακὲς παραδόσεις, ἡ θύραθεν τῶν λογίων ἐπιγραμματοποιῶν τῆς Ἀναγέννησης, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῶν μεταβυζαντινῶν ὕμνογράφων κανόνων, φαίνεται νὰ συνδυάζονται στὸ πρόσωπο τοῦ συγκεκριμένου αὐτοῦ λογίου-μοναχοῦ, λόγῳ ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς διφυοῦς ὑπόστασής του: γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Μαξίμου ὅτι στὰ χρόνια 1492-1504 ποὺ ἔζησε στὴν Ἰταλία, μαθήτευσε στὸν Ἰανὸ Λάσκαρι⁷, γνωρίστηκε μὲ λογίους καὶ μάλιστα συνεργάστηκε μὲ τὸν Ἄλδο Μανούτιο⁸. Εἶναι σ' αὐτὴ τοῦ τῆ θητείας

5. Βλ. Νίκου Παναγιωτάκη, «Φραγίσκου Πόρτου ἐπιγράμματα», Ἀντίγραφ. Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Σταμάτη Καρατζᾶ, Ἀθήνα 1984, σσ. 335-336. Γιὰ τὸ ἐπιγραμματὸν λογίον τῆς Δύσης στὸν 17ο αἰώνα βλ. Ἀριστείδη Π. Στεργέλλη, Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας τὸν 17ο καὶ 18ο αἰ., Ἀθήνα 1970, σσ. 108-127.

6. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχῆς τοῦ κανόνα βλ. Θεοχάρη Ε. Δετοράκη, Κοσμάς ὁ Μελωδός. Βίος καὶ ἔργο, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 149 κ.ἐξ.

7. Γιὰ τὸν Ἰανὸ Λάσκαρι ἀντέγραψε καὶ τὸν Paris. gr. 1994, βλ. τῶρα Β. L. Fonkic, «Novyj avtograf Maksima Greka», *Byzantinoslavica* 30 (1969) 77-79· πβ. τοῦ ἴδιου, *Grečesko-Russkie kul'turnye sojazi v XV-XVII vv. Grečeskie rukopisi v Rosii*, Μόσχα 1977, σσ. 45-49· πβ. Denisoff, ὁ.π., πίν. III. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις ἦταν ὁ πρῶτος ἐκδότης τῆς Ἀνθολογίας τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Πλανούδη (1494).

8. Βλ. Denisoff, ὁ.π., σσ. 35, 105-107, 147 κ.ἐξ. Πβ. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων, ἐν Ἀθήναις 1950, σσ. 32-33, 405 κ.ἐξ.

ποῦ πρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὴν ἱκανότητα συγγραφῆς τῶν πέντε ἐπιγραμμάτων, ποῦ ὥστόσο, ἐπεὶ γράφτηκαν ὅταν ὁ Μάξιμος ζοῦσε στὸ "Ἅγιο" Ὅρος, ἔχουν κυρίως θρησκευτικὸ-ἐπιτάφιο περιεχόμενον. Ἀπ' τὴν ἄλλῃ, ἡ μοναχικὴ τοῦ ιδιότητά, ὑπὸ τὴν ὁποία ἔδρασε στὸ "Ἅγιο" Ὅρος στὰ χρόνια 1505-1516, ἐξηγεῖ βεβαίως τὴ συγγραφὴ τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα στὸν Τίμιο Πρόδρομο.

Ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ διττὴ ἱκανότητα τοῦ Μαξίμου τονίζουν οἱ ἀγιορεῖτες γέροντες στὰ συστατικὰ πρὸς τοὺς Μοσχοβίτες γράμματα μὲ τὰ ὁποῖα ἐφοδίασαν τὸν Μάξιμο ὅταν ἐφευγε γιὰ τὴ Μόσχα⁹: «Ὁ ἀδελφὸς Μάξιμος εἶναι ἱκανὸς μεταφραστὴς καὶ ἐρμηνευτής, τόσο στὸν τομέα τῶν θρησκευτικῶν βιβλίων ὅσο καὶ σ' ἐκεῖνον τῶν κειμένων ποῦ λέγονται ἑλληνικά». Καὶ ἑλληνικὰ βέβαια σημαίνει ἀρχαῖα ἑλληνικά, μὴ χριστιανικά.

Πιο κάτω θὰ παρουσιάσουμε αὐτὰ τὰ πονήματα τοῦ Μαξίμου, τὰ ὁποῖα ἂν καὶ δὲν ἐξέρχονται ἀπὸ τὴ γνωστὴ μετριότητα τῶν παρόμοιων ἐνασχολήσεων τῶν λογίων ἐκείνων τῶν χρόνων, ὅμως εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ἡ εἰκόνα τοῦ στὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴ μετὰβάσῃ του στὴ Ρωσία, ἀφοῦ ἄλλωστε εἶναι καὶ ἀπὸ τὰ λίγα δείγματα τῆς δραστηριότητάς του κατὰ τὴ δεκαετὴ παραμονὴ τοῦ στὸ "Ἅγιο" Ὅρος.

Ἡ προσωπικὴ μετρικὴ τῶν ἐπιγραμμάτων εἶναι προσεγμένη, μέσα στὰ πλαίσια βέβαια τῆς μετρικῆς τῶν ὁμοίων συνθέσεων τῆς ἐποχῆς: τὰ δίχρονα μποροῦν νὰ λαμβάνονται εἴτε ὡς βραχέα εἴτε ὡς μακρά, καὶ τὰ nomina sacra sine lege vagantur. Ἀναδημοσιεύω, μὲ κάποιες διορθώσεις, τὰ ἐπιγράμματα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Denissoff, ὁ ὁποῖος δημοσιεύει καὶ φωτογραφία τοῦ κώδικα Διονυσίου 288, φ. 125, ὅπου τὰ δύο τελευταῖα ἐπιγράμματα.

Τὰ ἐπιγράμματα

1. «Κυροῦ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη». Τετράστιχο, σὲ δακτυλικὸ ἐξάμετρο, ἐπιτάφιο γιὰ τὸν πατριάρχη Ἰωακεῖμ τὸν Α' (1498-1502 καὶ 1504-1505)¹⁰. Σώζεται στὸν Ἀμβροσιανὸ κώδικα A 115 sup., φ. 504v¹¹, ἀπ' ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἐξέδωσε ὁ Denissoff¹².

9. Βλ. Denissoff, *δ.π.*, σ. 344 καὶ Παπαμιχαήλ, *δ.π.*, σ. 45.

10. Κατὰ τὸν Τάσο Γριτσόπουλο, στὸ ἄρθρο γιὰ τὸν Ἰωακεῖμ τὸν Α' στὴ *ΘΗΕ*, τόμ. 6, σσ. 1091-1092, ὁ Ἰωακεῖμ πέθανε στὰ τέλη τοῦ 1504.

11. Περιγραφὴ τοῦ κώδικα βλ. στὸν κατάλογο τῶν Aem. Martini καὶ D. Bassi, *Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, τόμ. I, Μιλάνο 1906, σσ. 49-50. Κατὰ τὸν κατάλογο αὐτὸ ὁ κώδικας εἶναι τοῦ 15ου-16ου αἰῶνα καὶ περιέχει ὅλη γραμματικὴ καὶ ἀρχαῖα κείμενα μὲ γλῶσσες καὶ σχόλια. Τὰ δύο ἐπιγράμματα τοῦ Μαξίμου, μαζί μὲ ἄλλα ἐπιγράμματα καὶ μικρὰ κείμενα, ἔχουν ἀντιγραφεῖ στὸ τέλος τοῦ κώδικα.

12. Denissoff, σ. 412. Τὰ ἐπιγράμματα, μὲ γαλλικὴ μετάφραση, στίς σσ. 412-415 καὶ ὁ κανόνας στίς σσ. 416-420 τοῦ Denissoff.

Κυροῦ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη.

Ὁ γλυκὸς Ἰωακεῖμ καὶ μέλιχος ἡδ' ἐλεήμων,
 πατράρχης γεγαὼς Βυζαντίδος εὐρυαγυῖης,
 ὀγδοάτῃ ματοῦ, ἐφ' ὄρτια Βροντογόνοιο,
 τῇδ' ἐτέθη, ρ' εἰδώλοιο τυχῶν κληρέων βοεβόντα.

3 Βροντογόνοιο Denissoff

Τὸ ἐπίγραμμα ἀναφέρεται στὴ λάρνακα ἢ στὸ μνῆμα τοῦ πατριάρχου ὅπου αὐτὸς «ἐτέθη» στὶς 8 Μαΐου, ἑορτὴ «τοῦ ροδισμού καὶ τῆς τρυγῆσεως τοῦ μάννα ἐκ τοῦ τάφου» τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη¹³. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἐπίθετο εὐρυάγυια, ὁμηρικὸ ἐπίθετο μεγάλων πόλεων, ἰδίως τῆς Τροίας, μὲ τὸ ὁποῖο ὀνομάζει τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Μάξιμος : Βυζαντίς εὐρυάγυια. Τὸ ἐπίθετο Βροντογόνοιο θὰ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ Βροντογόνοιο, υἱοῦ τῆς βροντῆς, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ρῆσιν (Μάρκ. 3, 18). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ γενικὴ Βροντογόνοιο ὑπάρχει καὶ στὸ συναξαριακὸ ἐπίγραμμα τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη στὶς 8 Μαΐου καὶ ὅτι ἐκφράσεις ὅπως βροντῆς γόνος, βροντῆς παῖς εἶναι συνήθεις καὶ στὰ συναξαριακὰ ἐπιγράμματα τοῦ ἀγίου¹⁴. Κακόζηλη, τέλος, εἶναι ἡ φράση «κληρέων βοεβόντα», μὲ τὴν ὁποία ἐπονομάζει στὸ τέλος τοῦ ἐπιγράμματος τὸν πατριάρχη, ξένη πρὸς τὸ ὕφος τοῦ ἐπιγράμματος.

2. «Μανουὴλ τῷ Μεγάλῳ Ῥήτορι καὶ φιλοσόφῳ Μάξιμος ὁ μοναχός». Ὀκτάστιχο, σὲ στίχους ἡρωελεγεῖους, ποὺ ἐπαινοῦν κάποια σύντομα «μυρίπνοα ἄσματα» τοῦ Μανουὴλ. Σῶζεται στὸν Ἀμβροσιανὸ κώδικα N 234 sup., φ. 12v¹⁵. Δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο¹⁶ καὶ ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τὸν Denissoff¹⁷.

Μανουὴλ τῷ Μεγάλῳ Ῥήτορι καὶ φιλοσόφῳ Μάξιμος ὁ μοναχός.

13. Βλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, [Ἀθήνα 1961], σ. 228.

14. Βλ. τὰ συναξαριακὰ ἐπιγράμματα στοῦ Εὐστρατιάδου, ὁ.π., βροτογόνοιο εἶναι λάθος, ἀντὶ βροντογόνοιο.

15. Βλ. Martini καὶ Bassi, ὁ.π., τόμ. II, σ. 669, χειρόγραφο τοῦ 16ου αἰώνα, κατὰ τὸν κατάλογο, 22 φύλλων, γραμμένο ἀπὸ διάφορα χέρια, μὲ περιεχόμενο ἐπιγράμματα λογίων τῆς Ἀναγέννησης.

16. Σπυρίδωνος Λάμπρου, «Ἐπίγραμμα Μαξίμου τοῦ μοναχοῦ εἰς τὸν μέγαν ῥήτορα Μανουήλ», Νέος Ἑλληνομνήμων 3 (1906) 480.

17. Denissoff, ὁ.π., σ. 412.

Ῥητῆρος Μεγάλου τὰ μυρίπνοια ἄσματα ταῦτα
 Μουσῶν καὶ Χαρίτων ἔκγονα καὶ σοφίης·
 Μοῦσαι ἐμμελὴν γάρ, ἀτὰρ Χάριτες πολύολβοι
 εὐεπὴν, πειθὼ τῷδ' ἔπορε σοφίη.
 Μὴ μῆκος δ' ὄνερ ἐπιδίξω, ἀλλ' ἐνὶ τυτθοῖς
 γράμμασι τὰν αὐτοῦ θαύμασον ἡγορέην.
 Εἰ δ' ὀπόθεν καὶ ὅπως κικλήσκετο, τῷ δὲ Μανουήλ
 οὖνομ' ἀτὰρ πάτρη Ἰσθμιάς ἐστι πόλις.

2,3 Μουσῶν ms Μοισῶν Denissoff

Ὁ Μέγας Ρήτωρ εἶναι ὁ Μανουήλ ὁ Κορίνθιος¹⁸. Δὲν εἶναι σαφές μὲ ποιά εὐκαιρία ὁ Μάξιμος συνέταξε τὸ ἐπίγραμμα αὐτό, τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι ἀναφέρεται σὲ κάποια ποιήματα, ἴσως ἐπιγράμματα¹⁹ τοῦ Μανουήλ, τῆς σημαντικῆς αὐτῆς προσωπικότητος ποὺ γιὰ μισὸ αἰῶνα δέσποξε στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ πατριαρχείου, στὰ κρίσιμα χρόνια 1480-1530. Τοῦτο γιὰ τὸν Μάξιμον ὁμιλεῖ γιὰ σύντομα «μυρίπνοια ἄσματα» τοῦ Μανουήλ: «Μὴ μῆκος δ' ὄνερ ἐπιδίξω, ἀλλ' ἐνὶ τυτθοῖς γράμμασι τὰν αὐτοῦ θαύμασον ἡγορέην». Ὁ τύπος ἐπιδίξω ἀνήκει στὸ ρῆμα ἐπιδίξομαι ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Μόσχος (2ος αἰ. π.Χ.) 2.28, ἄλλο τύπο τοῦ ἐπιδίξομαι = ἐρευνῶ, ζητῶ. Τὸ ὁμηρικὸ οὐσιαστικὸ ἡγορέη, ἥ (ἀπὸ τὸ ἀνὴρ) σημαίνει ἀνδρεία, δύναμη, ἐδῶ τὴ συγγραφικὴ ικανότητα.

Τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ συνδέει τὸ ὄνομα τοῦ Μαξίμου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μανουήλ τοῦ Κορίνθιου καὶ ἔχει ἴσως δικίον ὁ Denissoff²⁰ ποὺ λέει ὅτι ὁ Μανουήλ μπορεῖ νὰ ὑπέβαλε κάποια ποιήματά του στὴν κρίση τοῦ Μαξίμου, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτή, ὡς τυπικὸς λόγιος τῆς Ἀναγέννησης, προσέθεσε τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ στὸ χειρόγραφο τοῦ Μανουήλ.

3. «Κυροῦ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη». Τετράστιχο ἡρωελεγεῖο, ἐπιτάφιο

18. Γιὰ τὸν Μανουήλ τὸν Κορίνθιο βλ. τώρα Δημητρίου Ζ. Σοφιανοῦ, «Ὁ νεομάρτυρας Μιχαὴλ Μαυροειδὴς ὁ Ἀδριανουπόλιτης († ca. 1490, Ἀδριανούπολη). Ἀνέκδοτα ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ Μεγάλου Ρήτορος Μανουήλ Κορινθίου κ.ά.», *Θεολογία* 54 (1983) 779-816 καὶ 55 (1984) 237-256, 435-458, 739-771, 791-792, καὶ ἀνάτυπο 1984. Ἐπίσης, Χ. Γ. Πατρινέλη, «Εἰδησεις γιὰ τὴν ἐλληνικὴ κοινότητα τῆς Προύσας (15ος-17ος αἰ.)», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 7 (1988-1989) 43.

19. Ἐπιγράμματα τοῦ Μανουήλ περιέχει ὁ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ αὐτόγραφου κώδικας 512 τῆς μονῆς Ἰβήρων, πβ. Σοφιανοῦ, ὁ.π., σ. 791 καὶ Σπυρίδωνος Λάμπρου, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων*, ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας, τόμ. Β', 1900, σσ. 160-161.

20. Denissoff, ὁ.π., σ. 322.

για τὸν πατριάρχη Νήφωνα Β', ὅπως καὶ τὰ ἐπόμενα δύο. Σῶζεται στὸν ἴδιο κώδικα μὲ τὸ πρῶτο ἐπίγραμμα, τὸν Ἀμβροσιανὸ Α 115 sup., φ. 505, ἀπ' ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἐξέδωσε ὁ Denissoff²¹.

Κυροῦ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη.

*Ἀρχιερεὺς ὁ μέγας Βυζαντίδος ἐνθάδε Νήφων
κεῖται, ἀποστολικαῖς λαμπόμενος χάρισιν,
δς δίφρῳ ἐπιβὰς ἀρετῶν, ὧν οἶα τις ἄλλος
Ἥλιας, εἰς ἀδλὰς ἔφθασεν οὐρανίους.*

1 Νηφῶν ms Denissoff

Ὁ Νήφων Β', πατριάρχης ΚΠόλεως εἶναι ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας μας²². Πατριάρχευσε δυὸ φορές, 1486-1489 καὶ 1497-1498· γιὰ τρίτη φορὰ, τὸ 1502, κάλεσαν τὸν Νήφωνα στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ἀπὸ τῆ Βλαχία ὅπου ζοῦσε, ἀλλ' αὐτὸς ἀρνήθηκε. Πέθανε στὶς 11 Αὐγούστου τοῦ 1508, terminus post quem γιὰ τὰ τρία αὐτὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μαξίμου. Κατὰ πληροφορία τοῦ Denissoff²³, ὁ Μάξιμος εἶχε συναντηθεῖ στὸ Βατοπέδι μὲ τὸν Νήφωνα, ὅπου ὁ Νήφων εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἀπὸ τὸ 1505· ὁ Denissoff σημειώνει ὅτι «μὰ οὐμανιστικὴ ἀτμόσφαιρα περιέβαλε τὴν προσωπικότητα τοῦ πατριάρχου, ποὺ εἶχε γνωρίσει τὸν Ἰανὸ Λάσκαρι στὴ Σωζόπολη στὰ 1489-91. Ἡ βιογραφία τοῦ Νήφωνα λέγει ἀκόμη ὅτι κατὰ τὴ νεότητά του, ἀνάμεσα στὰ 1455-60, ἔμενε στὴν Ἀρτα, ὅπου καὶ χειροτονήθηκε διάκονος ἀπὸ τὸν τοπικὸ μητροπολίτη. Ἀρτα καὶ Λάσκαρις, δυὸ κοινὰ σημεῖα μεταξὺ Νήφωνα καὶ Μαξίμου [...] ποὺ φέρνουν κοντὰ τοὺς δυὸ ἄνδρες, στὸ Βατοπέδι πιά». Ὁ Denissoff δὲν ἀποκλείει ἀκόμη καὶ πιθανὴ συγγένεια Νήφωνος καὶ Μαξίμου.

4. «Ἐπίγραμμα εἰς τὴν πολυτελεστάτην ἀργυρόχρυσον λάρνακα τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Νήφωνος. Κυροῦ Μαξίμου Τριβόλη». Ἐντεκα στίχοι σὲ δακτυλικὸ ἐξάμετρο. Σῶζεται, ὅπως καὶ τὸ ἐπόμενο, στὸν κώδικα τῆς μονῆς Διονυσίου 282, φ. 125, ἀπ' ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ τὰ ἐξέδωσε ὁ Λάμπρος²⁴, στὴν περιγραφή τοῦ κώδικα, καὶ ὁ Denissoff²⁵.

21. Denissoff, *δ.π.*, σσ. 412, 414.

22. Βλ. Εὐστρατιάδου, *δ.π.*, σ. 350.

23. Denissoff, *δ.π.*, σσ. 283-284.

24. Σπ. Λάμπρος, *Κατάλογος, δ.π.*, τόμ. Α', σ. 402.

25. Denissoff, σ. 414. Ὁ πίνακας VIII τοῦ Denissoff ἀναπαράγει φωτογραφία τοῦ φ. 125 τοῦ κώδικα Διονυσίου 282, χειρογράφου τοῦ 16ου αἰώνα, ποὺ ὁ Denissoff, σ. 99, θεωρεῖ αὐτόγραφο τοῦ Μαξίμου.

Ἐπίγραμμα εἰς τὴν πολυτελεστάτην ἀργυρόχρυσον λάρανα τῶν
ιερῶν λειψάνων τοῦ μακαριωτάτου Πατριάρχου Νήφωνος. Κυροῦ
Μαξίμου Τριβόλη.

Ἀργυρίου χρυσίου τε φαάντερον ἢδ' ἐριτίμων
συλλήβδην λιθάων τὸν λάμπαντ' ἀρχιερεῖα
Νήφων' δν θεράποντα Θεὸς μέγας ἔνθεν ἄρατα
θήκη τῇδ' ἐκύδην' ἐριτίμῳ Νάγγοε θεῖον
Μοισῶν εὐπτολέμων μέγαν ὄρχαμον ἐς τόδε θήξας,
ἔργον ἐφ' θεράποντι ὅπως κλέος ἄφθιτον εἴη·
ἀλλὰ, Πάτερ μέγα, χαῖρε μονὴν τ' ἐπιμνάεο τήνδε
λιταῖς σαῖς πρὸς ἄνακτα διαμπερὲς ἔμπεδα τηρεῖν,
αὐτῷ θ' ἡγεμόνι κράτος ἀρραγὲς ἢδ' ὕγεια
ζῶντι μάκαρ παρέχειν ἅταρ μετὰ γαῖαν ἀφέντα
αὐτὰ ἐνιδρῶσαι ἀνάκτορα θεῖα Ὀλύμπου.

5 Μυσῶν ms

Στὸ ἐπίγραμμα ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Neagoe Bessarab, ποὺ κυβέρνησε στὰ χρόνια 1512-1521, δωρητὴ τῆς πολύτιμης λειψανοθήκης. Κατὰ τὸν Denissoff²⁶ ἡ μνεῖα τοῦ Neagoe πείθει ὅτι ὁ «Μάξιμος μετέσχε τῆς εἰς Βλαχίαν τιμητικῆς διὰ τὸν πατριάρχη ἀγιορειτικῆς ἀποστολῆς». Τὸ 1514/5 μὲ πρωτοβουλία τοῦ Neagoe ἔγινε ἡ μεταφορὰ τοῦ λειψάνου τοῦ Νήφωνα, μὲ ἐπίσημες τελετές, στὴ Βλαχία ἀπὸ τῆ μονῆ Διονυσίου, ὅπου εἶχε πεθάνει ὁ ἅγιος πατριάρχης²⁷. Τότε μάλιστα συνέβησαν καὶ διάφορα θαύματα ποὺ συνέτειναν στὴν πίστη περὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ Νήφωνα. Οἱ ἀγιορεῖτες ζήτησαν νὰ τοὺς δώσει ὁ Neagoe λίγα λείψανα τοῦ ἀγίου κι ἔτσι ἔγινε ἡ λειψανοθήκη ποὺ σώζεται στὴ μονὴ Διονυσίου²⁸. Τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μαξίμου δὲν χαράχθηκαν στὴ λειψανοθήκη, ποὺ φέρει ἄλλη ἐπιγραφή καὶ τὴ χρονολογία ζυγ' (1514/5).

Ὁ ἡγεμόνας Neagoe, γνωστὸς καὶ γιὰ τὶς πολλὲς καὶ πλούσιες δωρεές του σὲ μονές καὶ ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς, ὑπῆρξε μαθητὴς παλαιὸς τοῦ Νήφωνα²⁹, ὅταν αὐτὸς εἶχε καταφύγει ἐξόριστος ἀπὸ τὸν θρόνο του στὴ Βλαχία,

26. Denissoff, σσ. 326-327· πβ. Παπαμιχαήλ, ὁ.π., σσ. 415-416.

27. Πβ. Ν. Iorga, *Τὸ Βυζάντιο μετὰ τὸ Βυζάντιο*, μτφρ. Γιάννη Καρᾶ, Ἀθήνα 1985, σ. 140, καὶ Denissoff, ὁ.π.

28. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, Paris 1904, ἀρ. 465, σ. 161.

29. Ἀντλῶ τὶς πληροφορίες ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Iorga, ὁ.π., σσ. 89, 90, 91, 94 καὶ 139-140.

και ἔτρεφε εὐσεβῇ ἀνάμνηση γιὰ τὸν πατριάρχη, πού, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, θεωρεῖται ἅγιος τῆς ἐκκλησίας μας καὶ ἡ μνήμη του ἐορτάζεται στὶς 11 Αὐγούστου. Ὅπως ἀναγράφεται στὴ βιογραφία του³⁰, ὁ Νήφων ὀργάνωσε καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Βλαχίας τὴν ἐποχὴ πού κυβερνοῦσε ὁ σύζυγος τῆς «Δέσποινας» Μπράνκοβιτς. Ὁ Νεαγκόε ἐξάλλου ὑπῆρξε προστάτης τῆς μονῆς Διονυσίου, ὅπου δώρησε τὴ λάρνακα τῶν λειψάνων τοῦ Νήφωνος. Ὁ Iorga μαρτυρεῖ³¹ ὅτι «μιά νέα ἐκκλησία χτίστηκε σὲ ἀνάμνηση τοῦ νέου ἁγίου».

Ὁ τύπος ἐκύδθηκε εἶναι ἀόρ. τοῦ ποιητικοῦ ρήματος κυδαίνω πού ἀπαντᾷ στὸν Ὅμηρο, Πίνδαρο καὶ στὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία, καὶ σημαίνει ἀποδίδω τιμὴ, δόξα. Τὸ ἐπίθετο εὐπτόλεμος ἀπαντᾷ στὸν Κόιντο Συμωναῖο 5.320. Ποιητικὸς εἶναι καὶ ὁ τύπος ὄρχαμος = ἀρχηγός. Ὁ τύπος ἐπιμνάεο εἶναι προστακτικὴ τοῦ ἰωνικοῦ ρήματος ἐπιμνάομαι = ἐπιμνησκόμαι, θυμοῦμαι. Τὸ ἐπίρρημα διαμπερές, μὲ χρονικὴ ἔννοια, σημαίνει διαρκῶς, αἰωνίως. Μὲ ἐπιρρηματικὴ σημασία χρησιμοποιεῖται στὸν Ὅμηρο, Τ. 413, καὶ στὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία, 9.291, ὁ τύπος ἔμπεδα = ἀνελλιπῶς, τοῦ ἐπιθέτου ἔμπεδος = στερεός, ἀκλόνητος.

5. «Ἐτερον εἰς τὴν αὐτήν». Δυὸ στίχοι σὲ δακτυλικὸ ἐξάμετρο. Τὸ ἐπίγραμμα σώζεται μαζὶ μὲ τὸ προηγούμενο στὸ ἴδιο φύλλο τοῦ κώδικα Διονυσίου 282, ὅπως προαναφέραμε³². Εἶναι γραμμένο «ὡς ἀπὸ φωνῆς» τῆς λάρνακας, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ λέγει: «Ἡ χρυσὴ λάρνακα τὸν πολυτιμότερο ἀπὸ τὸ χρυσάφι ἐμπεριέχω, Νήφωνα τὸν ἀρχιερέα τοῦ Βυζαντίου».

Ἐτερον εἰς τὴν αὐτήν.

*Ἄ χρυσᾶ τὸν χρυσοῦ τιμαλφέστερον ἔνδοθι κεύθω
Νήφωνα λάρναξ Βυζαντίδος ἀρχιερεῖα.*

Ὡς πρὸς τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μαξίμου ὁ Παπαμιχαήλ³³ θεωρεῖ ἀξιο-

30. Γραμμένη ἀπὸ τὸν Γαβριὴλ πρωτοσύγκελλο τοῦ Ἀθῶ μὲ προτροπὴ τοῦ Neagoe, βλ. Iorga, ὁ.π., σσ. 94, 139.

31. Iorga, σ. 140.

32. Καὶ τὸ ἐπίγραμμα αὐτό, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο, ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Λάμπρο καὶ τὸν Denissoff, βλ. τίς σημειώσεις 24 καὶ 25.

33. Παπαμιχαήλ, ὁ.π., σ. 412. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ ἀπορροῦν ἀπὸ τὸν Denissoff, σ. 292, πού γράφει: «Le neopaganisme de ces strophes surprend aujourd'hui encore dans la bouche d'un moine hagiote». Ὁ Denissoff, σ. 291, καὶ ὁ Παπαμιχαήλ, σ. 413, παρατηροῦν ὡς ἀξιοσημείωτο ὅτι δὲν μνημονεύονται θεῖα ὀνόματα ὅπως τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Θεοτόκου. Ὅμως, τὸ χριστιανικὸ ἐπίγραμμα ἀπὸ τοὺς πρώτους κιόλας βυζαντινοὺς

σημείωτο τὸ ὅτι ὁ Μάξιμος ὡς ποιητῆς «δὲν εἶχεν ἐντελῶς λησμονήσει τὸν νεοπαγανιστὴν τῆς Ἀναγεννήσεως, Μιχαὴλ Τριβῶλην ἐξακολουθοῦντα νὰ ὑπολανθάνῃ καὶ ὑπὸ τὸν ἀγιορειτικὸν τρίβωνα, ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιον τουλάχιστον, ὅπερ καὶ ἐν τῷ μοναχικῷ κελλίῳ ἀντλεῖ ἐκ τῆς θύραθεν φρασσεολογίας». Χαρακτηριστικὰ ἐπίσης εἶναι ὅσα ἀναφέρει ὁ Παπαμιχαὴλ³⁴ σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίληψιν ποὺ εἶχε ὁ Μάξιμος γιὰ τὰ ἐπιγράμματα ὡς δεῖγμα σοβαρῆς ἑλληνομάθειας, ἀντίληψιν ποὺ φυσικὰ δὲν ὑπῆρξε μόνον δική του ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων του λογίων: Σὲ ἓνα ὑπομνημάτιό του ποὺ βρίσκεται στὸν τρίτο τόμο τῶν ἔργων του (Γ LI 231-2) εἰσηγεῖται πρὸς τοὺς Ρώσους εἰδικὸ ἐλεγχὸ τῆς ἑλληνομάθειας «τῶν εἰς Ρωσίαν ἀφικνουμένων λογίων», οἱ ὅποιοι γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν παρουσιάζονταν ὡς διδάσκαλοι: νὰ τοὺς δίδεται ἐπιγράμμα ἡρωελεγεῖον καὶ νὰ τοὺς ζητεῖται μετάφρασή του, νὰ τοὺς ἐρωτοῦν σὲ ποῖο μέτρο ἔχει γραφεῖ (κι ἂν ποῦν ἡρωελεγεῖο ἔχει καλῶς) καὶ πόσους πόδες ἔχει κάθε στίχος. «Τὸ ὑπὸ τοῦ Μαξίμου συνταχθὲν καὶ πρὸς μετάφρασιν εἰς τὴν ρωσικὴν προτεινόμενον ὑπ' αὐτοῦ ἔμμετρον ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ποίημα ἐπὶ τοῦ θέματος "πῶς δεῖ εἰσερχεσθαι εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τοῦ Θεοῦ" περιέχεται τελευταῖον ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῶν συγγραφῶν του ἐν μεταφράσει εἰς τὴν σλαβωνικὴν ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς» (ἀκολουθεῖ ἀπόδοσή του στὴν ἑλληνική, στὸ βιβλίο τοῦ Παπαμιχαὴλ).

Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖο τὸ ὅτι τὰ τρία πρῶτα ἐπιγράμματα τοῦ Μαξίμου σώζονται σὲ κώδικες συμμιγεῖς μὲ παρόμοια ὕλη, τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου, τοῦ 16ου αἰῶνα. Γι' αὐτό, ὅχι ἀβάσιμα, ὁ Denissoff³⁵ παρατηρεῖ ὅτι αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ Μάξιμος πρέπει νὰ διατηροῦσε κάποια ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἰταλία καὶ ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὅρος.

Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν Τίμον Προδρόμον

Ὁ κανόνas σώζεται σὲ τέσσερις ἀθωνικοὺς κώδικες τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Denissoff³⁶, ἀπὸ τὸν κώδικα Ἰβήρων

αἰῶνες συχνὰ μιμεῖται, ἰδίως τὸ ἐπιτύμβιο, τὰ ἀλεξανδρινὰ πρότυπα: «οἱ χριστιανοὶ ποιητὲς γράφουν ἐπιγράμματα ὡς οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα», παρατηρεῖ ἡ Ἀγνή Βασιλικοπούλου-Ἰωαννίδου, *Εἰσαγωγή στὴ Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, Ἀθήνα 1984, σ. 65. Ἔτσι, δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται δεῖγμα νεοπαγανισμοῦ τὸ ὅτι ἓνας Ἀγιορείτης ὅπως ὁ Μάξιμος, μὲ δέκα χρόνια ἤδη στὸν Ἀθῶ (1505-1515) μπορεῖ νὰ γράφει στὰ 1515 ὅτι ὁ Νεαγγός μετὰ θάνατον θὰ μεταβῇ στὰ ἀνάκτορα θεῖα Ὀλύμπου».

34. Παπαμιχαὴλ, σ. 429.

35. Denissoff, σ. 322.

36. Denissoff, σσ. 416-420.

538. Ἀναγράφω τοὺς κώδικες ποὺ σώζουν τὸν κανόνα, κατὰ τὶς περιγραφές τῶν καταλόγων:

1. Ἰβήρων 538 (Λάμπρος, *Κατάλογος*, τόμ. Β', σ. 168, ἀρ. 4658). Στὸ λῆμμα 18: «Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν παμμέγιστον τοῦ Σωτῆρος Πρόδρομον καὶ βαπτιστὴν Ἰωάννην [...] μεταποιηθεὶς ἐκ τοῦ πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς παρακλητικοῦ κανόνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου παρὰ κύρ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη».

2. Λαύρας 2032, φ. 15 (Σπυρίδωνος καὶ Εὐστρατιάδου, *Κατάλογος*, σ. 376). Ὁ τίτλος ὅπως στὸν κώδικα Ἰβήρων 538.

3. Βατοπεδίου 1016, φφ. 32-34ν (Εὐστρατιάδου καὶ Ἀρχαδίου, *Κατάλογος*, σ. 183). «Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν Τίμιον Πρόδρομον [...] Ὁ κανὼν τοῦ θείου Προδρόμου μεταποιηθεὶς ἐκ τοῦ ἱεροῦ κανόνος, τοῦ, πολλοῖς συνεχόμενος, παρὰ κύρ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη».

4. Σκήτης Καυσοκαλυβίων. Ἐν τῇ καλύβῃ τῆς Ἀκαθίστου, βιβλιοθήκη παπα-Χαρίτωνος, 212.4(135), φ.1 (Κουρίλα, *Κατάλογος*, σ. 116). «Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν πρόδρομον Ἰωάννην μεταφρασθεὶς ἐκ τοῦ Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς παρακλητικοῦ κανόνος τῆς Θεοτόκου παρὰ κύρ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη».

Ἐχοντας στὴ διάθεσή μου φωτογραφίες τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδικα ἐκδίδω τὸν κανόνα ἀντιπαραβάλλοντας τὴν ἐκδοση τοῦ Denissoff (ἀπὸ τὸν Ἰβηριτικὸ κώδικα). Τὰ δύο χειρόγραφα παρουσιάζουν ἐλάχιστες καὶ δευτερεύουσες διαφορὲς μεταξύ τους στὸ κείμενο τοῦ κανόνα, καὶ περισσότερες στὰ ὑπόλοιπα κείμενα ποὺ τὸν συνοδεύουν.

Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν παμμέγιστον τοῦ Σωτῆρος Προδρόμον καὶ Βαπτιστὴν Ἰωάννην, ἀναγινωσκόμενος οἷαν ὥραν τῷ βουλομένῳ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος, μεταποιηθεὶς ἐκ τοῦ Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς, παρακλητικοῦ κανόνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, παρὰ Κυρ Μαξίμου τοῦ Τριβόλη.

ὠδὴ α'. Ἦχος πλ. δ'. Ὑγρὰν διοδεύσας

Δεινῶς χειμαζόμενος ὑπ' ἐχθροῦ, πρὸς σὲ καταφεύγω σωτηρίαν¹ ἐπιζητῶν, Προφῆτα καὶ Πρόδρομο Κυρίου, τοῦ πονηροῦ τῶν παγίδων με λύτρωσαι.

Παθῶν με ταράττουνσι προσβολαὶ καὶ τῶν πεπραγμένων ἐγκλημάτων μοι ἢ πληθὺς ποιεῖ μοι κατώδυνον τὸν βίον, ταῖς πρὸς Θεόν σου πρσβείαις με φρούρησον².

Τὸν γῆς καὶ θαλάττης καὶ οὐρανοῦ Ποιητὴν ἀπάντων, ἀοράτων καὶ

δρατῶν, ὡς αὐτὸν βαπτίσας, ἐκδυσώπει τῶν χαλεπῶν ἐξ ἐχθρῶν μου ρυ-
σθῆναι με.

Νοσοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἐπισκοπῆς θείας καὶ προνοίας τῆς
παρὰ σοῦ ἀξιώσον, μόνῃ Θεομῆτορ, ὡς ἀγαθὴ ἀγαθοῦ τε λοχεύτρια.

ὠδὴ γ'. Οὐρανίας ἀψίδος

Προστασίαν καὶ σκέπην τὴν σὴν αἰεὶ δίδου μοι ἐπικαλουμένῳ, Προφῆτα,
σύ με κυβέρνησον ταῖς ἐκείαις σου τὸν ἀσφαλὴ πρὸς λιμένα, τῶν δεσμῶν
ἐξαίρων με τοῦ πολεμήτορος.

Ἰκετεύω, Προφῆτα, τὸν ψυχικὸν τάραχον καὶ τὰς προσβολὰς τῶν δαι-
μόνων, παντοίας πάντοτε ἐπερχομένας μοι, τῆς ταπεινῆς ἐκ ψυχῆς μου ταῖς
λιταῖς σου, Πρόδρομε, μακρὰν ἐκδίωξον.

Χαλεπαῖς ἁμαρτίαις καὶ ζοφεροῖς πάθεσι περικλυζομένῳ, Προφῆτα, σύ
μοι βοήθησον, ὑπὸ τὴν σκέπην σου ὀλοτελῶς προσφυνγόντι καὶ θερμῶς κραυγά-
ζοντι· σῶσον με³, Πρόδρομε.

Εὐεργέτην τεκοῦσα, τὸν τῶν καλῶν αἷτιον, τῆς εὐεργεσίας τὸν πλοῦτον
πᾶσιν ἀνάβλυσον· πάντα γὰρ δύνασαι, ὡς δυνατὸν ἐν ἰσχυρί, τὸν Χριστὸν κη-
σασα, Θεομακάριστε.

ὠδὴ δ'. Εἰσακήκοα Κύριε

Τῶν παθῶν μου τὸν τάραχον, ὁ τὸν εἰρηνάρχην βαπτίσας Κύριον, ταῖς
πρεσβείαις σου κατεύθυνον καὶ εἰς γῆν πράξων με ἐνόημσον.

Εὐσπλαγχνίας τὸ πέλαγος ὁ ἀνυποστόλως κηρύξας ἅπασι, καθικέτευε,
σοῦ δέομαι, τῶν βασάνων ὅπως λυτρωθείημεν.

Ἀπολαύοντες, Πρόδρομε, τῶν σῶν δωρημάτων, εὐχαριστήριον⁴ ἀνα-
μέλομεν ἐφύμνιον, οἱ τῶν σῶν τρυφῶντες ἀντιλήψων.

Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα καὶ τῆς σωτηρίας τείχος ἀκράδαντον⁵ κεκτη-
μένοι σε, Πανύμνητε, δυσχερείας πάσης ἐκλυτρούμεθα.

ὠδὴ ε'. Φώτισον ἡμᾶς

Πλήρωσον ἡμῶν τὰς αἰτήσεις τῶν τιμώντων σε, ὁ τοῦ ἀδύτου τὴν ὑφήλιον
φωτὸς πληρώσας τῷ κηρύγματί σου, Πρόδρομε.

Λύτρωσαι ἡμᾶς ἐκ κινδύνων, Βαπτιστὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ αἰωνίαν κηρύξας
λύτρωσον καὶ τὴν εἰρήνην τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν.

Λύσον τῶν δεινῶν καταγίδας καὶ τὸν⁶ κλύδωνα τῶν πρεσβειῶν τῶν
σῶν τῇ θειότητι⁷, ὁ τὸν Σωτῆρα βαπτίσαι⁸ φανείς ἐπάξιος.

Ἰασαι, Ἀγνή, τῆς ψυχῆς⁹ μου τὴν ἀσθένειαν, ἐπισκοπῆς σου ἀξιώσασα,
καὶ τὴν ὑγείαν τῇ πρεσβείᾳ¹⁰ σου παράσχον μοι.

ὥδῃ ζ'. Τὴν δέησιν ἐκχεῶ

Θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς ἐξάρπασον, ἀφθαρσίαν μοι διδόνς ἀπολαύειν, ἐκ πειρασμῶν καὶ κινδύνων παντοίων καὶ ἐναντίων ἐφόδων ἐξαίρων με δεήσεσι σαῖς, Βαπτιστὰ τοῦ Κυρίου, καὶ σῶσόν με δέομαι.

Προστάτην σε τῆς ζωῆς ἀκρίβητον καὶ θερμὸν ἐν περιστάσεσι πρέσβυν καὶ πειρασμῶν διαλύοντα νέφος καταπλουτήσαιμι εἴθε, Πανάγιε, καὶ ἴδοιμι τὸν δυσμενῆ ὑπὸ σοῦ κραταιῶς διωκόμενον.

Ἐν λάκκῳ ἁμαρτιῶν ἐκπέπτωκα καὶ αὐτοῦ ἀναδραμεῖν οὐκ ἰσχύω, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸν ἐκ λάκκου λεόντων βαπτίσας πάλοι προφήτην ρυσάμενον λιτάνευε ἵν' ἐξ αὐτοῦ ἀναγάγῃ με, τίμιε Προδόρομε.

Ὡς τεῖχος καταφυγῆς κεκτήμεθα καὶ ψυχῶν σὲ παντελῇ σωτηρίαν καὶ πλατυσμόν ἐν ταῖς θλίψεσι, Κόρη, καὶ τῷ φωτί σου ἀεὶ ἀγαλλόμεθα. ὦ Δέσποινα, καὶ νῦν ἡμᾶς τῶν παθῶν καὶ κινδύνων διάσωσον.

ὥδῃ ζ'. Οἱ ἐκ τῆς Ἰουδαίας

Τῆς Ἀδὰμ ἁμαρτίας τὸ χειρόγραφον Λόγον τὸν διασπᾶσαντα ἐν ρεῖθροις Ἰορδάνου κραυγάζων ὑπεδέξω, Ἰωάννη πανεύφημε. Ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν Θεὸς εὐλογητὸς εἰ.

Θελητὴν τοῦ ἔλεους τὸν φιλάνθρωπον, μάκαρ, ὑπὲρ τῶν δούλων σου δυσώπει ἐκ πταισμάτων αἰσχυρῶν τε μολυσμάτων λυτρωθῆναι τοὺς ψάλλοντας. Ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν Θεὸς εὐλογητὸς εἰ.

Θησαυρὸν σωτηρίας καὶ γαλήριον ὄρμον καὶ ἐν κινδύνοις ταχὺν προστάτην τοῖς καλοῦσιν εἰδότες σε, βοῶμεν· τὸ κλυδώνιον στόρεσον τῶν πειρασμῶν, Βαπτιστὰ, ταῖς ἰκεσίαις σου.

Σωμάτων μαλακίας καὶ ψυχῶν ἀρρωστίας, Θεογεννήτρια, τῶν πόθῳ προσιόντων τῇ σκέπῃ σου τῇ θεῖᾳ θεραπεύειν ἀξίωσον, ἢ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἡμῖν ἀποτεκοῦσα.

ὥδῃ η'. Τὸν βασιλέα τῶν οὐρανῶν

Τοὺς βοηθείας τῆς παρὰ σοῦ δεομένους μὴ παρίδης, Προφῆτα, βοῶντας καὶ ἐξαιτουμένους τὴν σὴν ἐπιστάσιαν.

Τῶν ἱαμάτων τὸ δαφυλὲς ἐπιχέεις τοῖς πιστῶς ὑμνοῦσί σε, Προφῆτα, καὶ ἀνευφημοῦσι, παμμάκαρ Ἰωάννη.

Τῆς σωτηρίας τὸν ἀρχηγὸν ἱκετεῶν τὸν Χριστόν, Προφῆτα, μὴ ἐλλίπης¹¹ ὅπως ἐκ βασάνων ρυσθῶμεν αἰωνίων.

Τῶν πειρασμῶν σὺ τὰς προσβολὰς ἐκδιώκεις καὶ παθῶν τὰς ἐφόδους, Παρθένε, ὅθεν σὲ ὑμνοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας¹².

ὡδὴ θ'. Κυρίως Θεοτόκον

Ροήν μου τῶν δακρύων μὴ ἀποποιήσης¹³, ὃ ἐν ροαῖς Ἰορδάνου τὸν πάντων Θεὸν συγκαταβάντα βαπτίσας, ὃν μεγαλύνομεν.

Κακώσεως δαιμόνων τῆς ἀδιαλείπτως ἐκπιεζούσης¹⁴, Προφῆτα, με λύτρωσαι καὶ ἐπηρείας τῆς τούτων δείξον ἀνώτερον.

Ἰσχὺς καὶ θεραπεία τῇ ἐξ ἀκρασίας καὶ χαλεπῆς ἁμαρτίας, Προφῆτα, γενοῦ κεκακωμένη¹⁵ ψυχῇ μου, ἵνα γεραίρω σε.

Χαρὰς μου τὴν καρδίαν, Πρόδρομον Κυρίου, σὺν Μαριὰμ τῇ Παρθένῳ πληρώσασθαι¹⁶ τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην νῦν καθικέτενε.

Denissioff (e cod. Ivron 538)=A Vatoped. 1016 = B

1 συμμαχίαν B	2 περιφρούρησον B	3 με om. B	4 σοι χαριστή-
ριον B	5 ἀκράδαν B	6 τὸν om. B	θειότητι scripsi
8 βαπτίσας B	9 τῶν παθῶν B	10 ταῖς πρεσβείας B	11 ἐλίπη B
12 ὅπως σὲ ὑμῶμεν ἀγνὴ εἰς τοὺς αἰῶνας B	13 ἀποποιήσας B	14 ἐκπιεζούσας	
B	15 κεκακωμένην B	16 κληρώσασθαι A	πληρώσθαι B

heirm. α', γ' EE 220, n. 315, Ioannis

heirm. δ' EE 225, n. 322, Cosmae

heirm. ε' EE 224, n. 231, Joannis

heirm. ζ' EE 219, n. 314, Joannis

heirm. ζ', η', θ' EE 224, n. 321, Joannis

Ὅπως δηλώνεται ἄμεσα στοὺς τίτλους τοῦ κανόνα, ὁ παρακλητικὸς κανόνας τοῦ Μαξίμου στὸν Τίμιο Πρόδρομο ἀκολουθεῖ τὸν πολὺ γνωστὸ μικρὸ παρακλητικὸ κανόνα στὴν ὑπεραγία Θεοτόκο, τοῦ ὁποίου ἡ α' ὡδὴ ἀρχίζει μὲ τὸν στίχο «Πολλοὺς συνεχόμενος πειρασμοῖς». Ὁ παρακλητικὸς στὴ Θεοτόκο κανόνας εἶναι προσόμοιος, σὲ ἥχο πλάγιο δ', καὶ ἀκολουθεῖ εἰρμούς ἀναστασίμων κανόνων τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν εἰρμὸ τῆς δ' ὡδῆς ποὺ εἶναι ἀπὸ κανόνα στὴν ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τοῦ Κοσμά μοναχοῦ. Τοὺς ἴδιους φυσικὰ εἰρμούς ἀναγράφει καὶ ὁ παρακλητικὸς κανόνας τοῦ Μαξίμου, στὴν οὐσία ὅμως τὰ τροπάρια τοῦ ἀπλῶς μεταποιοῦν τὰ τροπάρια τοῦ μικροῦ παρακλητικοῦ κανόνα στὴ Θεοτόκο. Ἐτσι, εἶναι πράγματι ὁρθὴ ἡ μετοχὴ «μεταποιηθεῖς» ποὺ ἀναγράφεται στὸν τίτλο τοῦ κανόνα. Γιὰ νὰ φανεῖ ἡ μεταποίηση αὐτῇ δίνω κάποια παραδείγματα ἀπὸ τροπάρια τῶν δύο κανόνων:

α) Κανὼν Παρακλ. εἰς τὴν Θεον, ὡδὴ α', τροπ. α' :

Πολλοὺς συνεχόμενος πειρασμοῖς
πρὸς σὲ καταφεύγω

σωτηρίαν ἐπιζητῶν,
ὦ μήτερ τοῦ Λόγου καὶ Παρθέने,
τῶν δυσχερῶν καὶ δεινῶν με διάσωσον.

Κανὼν Παρακλ. Μαξίμου εἰς Πρόδρομον, ὠδὴ α', τροπ. α'

Δεινῶς χειμαζόμενος ὑπ' ἐχθροῦ
πρὸς σὲ καταφεύγω
σωτηρίαν ἐπιζητῶν,
Προφῆτα καὶ Πρόδρομε Κυρίου,
τοῦ πονηροῦ τῶν παγίδων με λύτρωσαι.

β) Κανὼν εἰς τὴν Θκον, ὠδὴ ε', τροπ. β'

Λύτρωσαι ἡμᾶς
ἐν κινδύνων, Θεοτόκε, ἀγνή,
ἡ αἰωνίαν τεκοῦσα λύτρωσιν
καὶ τὴν εἰρήνην
τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσιν.

Κανὼν Μαξίμου, ὠδὴ ε', τροπ. β'

Λύτρωσαι ἡμᾶς
ἐκ κινδύνων, βαπτιστὰ τοῦ Χριστοῦ,
ὁ αἰωνίαν κηρύξας λύτρωσιν
καὶ τὴν εἰρήνην
τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσιν.

Τις πιὸ μεγάλες ἀποκλίσεις τοῦ κανόνα τοῦ Μαξίμου ἀπὸ τὸν κανόνα στὴ Θεοτόκο παρουσιάζουν τὸ γ' τροπάριο τῆς α' ὠδῆς (ἀρχ. Τὸν γῆς καὶ θαλάσσης), τὸ α' τροπάριο τῆς ε' ὠδῆς (ἀρχ. Πλήρωσον ἡμῶν), τὸ γ' τροπάριο τῆς στ' ὠδῆς (ἀρχ. Ἐν λάκκῳ ἁμαρτιῶν), τὸ α' τροπάριο τῆς ζ' ὠδῆς (ἀρχ. Τῆς Ἀδὰμ ἁμαρτίας), τὸ γ' τροπάριο τῆς η' ὠδῆς (ἀρχ. Τῆς σωτηρίας) καὶ τὸ γ' τροπάριο τῆς θ' ὠδῆς (ἀρχ. Ἰσχύς καὶ θεραπεία). Ὡς παράδειγμα παραθέτω τὴν τελευταία περίπτωση:

Κανὼν εἰς τὴν Θκον, ὠδὴ θ', τροπ. γ'

Λιμὴν καὶ προστασία
τῶν σοὶ προσφευγόντων
γενοῦ, Παρθέने, καὶ τεῖχος ἀκράδαντον,
καταφυγὴ τε καὶ σκέπη
καὶ ἀγαλλίαμα.

Κανὼν Μαξίμου, ὠδή θ', τροπ. γ'

Ἴσχυς καὶ θεραπεία

τῇ ἐξ ἀκρασίας

καὶ χαλεπῆς ἀμαρτίας, Προφήτα, γενοῦ

κεκακωμένη ψυχῇ μου

ἵνα γεραίρω σε.

Κατὰ τὴ σύνθεσιν τοῦ κανόνα τοῦ ὁ Μάξιμος ἀκολουθεῖ κάποτε καὶ τὸ ρυθμοτονικὸ πρότυπο τῶν εἰρμῶν τῶν ὠδῶν καὶ ὄχι μόνον τῶν τροπαρίων τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα στὴ Θεοτόκο. Δηλαδή, ἂν καὶ στηρίζεται κατὰ πολὺ στὸ κείμενο τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα στὴ Θεοτόκο, ὡστόσο κατὰ τὴ σύνθεσιν τοῦ κανόνα ὁ Μάξιμος παρακολουθεῖ ἐπίσης καὶ τὸ μετρικὸ (καὶ μουσικὸ) πρότυπο τῶν εἰρμῶν, πρακτικῇ πού εἶναι συνήθης καὶ σὲ ἄλλους μεταγενέστερους ὕμνογράφους. Τὰ δύο προηγούμενα τροπάρια μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν ὡς παράδειγμα· ἰδοὺ ὁ εἰρμὸς τῆς θ' ὠδῆς (ΕΕ 224, ἀρ. 321, Ἰωάννου):

Κυρίως Θεοτόκον

σὲ ὁμολογοῦμεν

οἱ διὰ σοῦ σεσωσμένοι, Παρθένε ἀγνή,

σὺν ἁσωμάτοις χορεῖαις

σὲ μεγαλύνοντες.

Στὴ θ' ὠδή ὁ κανόνες τοῦ Μαξίμου ἰσοσυλλαβεῖ καὶ ὁμοτονεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸν εἰρμό, ἐνῶ ὁ γ' στίχος τῶν τροπαρίων τοῦ παρακλητικοῦ στὴ Θεοτόκο κανόνα εἶναι μικρότερος κατὰ μία συλλαβή, τὴν τελευταία, πού εἶναι καὶ τινεύμενη. Συγκεκριμένα, στὸν εἰρμό καὶ στὰ τροπάρια τοῦ Μαξίμου ἔχουμε τὴ ρυθμοτονικὴ μορφή:

a	υ-υυυ-υ
b	-υυυ-υ
c/d	υυυ-υυ-υ/ υ-υυ-
c	υυυ-υυ-υ
e	-υυ-υυ

Ἐνῶ στὸν παρακλητικὸ στὴ Θεοτόκο κανόνα ὁ γ' στίχος (c/d) ἔχει διαφορὰ στὸ β' ἡμιστίχιο (d):

υυυ-υυ-υ / υ-υυ

Ἀντίθετα, στὴν γ' ὥδῃ ὁ Μάξιμος συμφωνεῖ μὲ τὸν παρακλητικὸ κανόνα στὴ Θεοτόκο καὶ ὄχι μὲ τὸν εἰρμό, ἀφοῦ καὶ στοὺς δύο κανόνες λείπει ἡ τελευταία συλλαβὴ τοῦ α' ἡμιστιχίου τοῦ γ' στίχου. Ἐπίσης, στὴ ζ' ὥδῃ συμφωνεῖ μὲ τὸν παρακλητικὸ κανόνα καὶ ὄχι μὲ τὸν εἰρμό, ἀφοῦ καὶ στοὺς δύο κανόνες λείπει ἡ τελευταία συλλαβὴ τοῦ α' ἡμιστιχίου τοῦ β' στίχου.

Ὡς πρὸς τὰ θεοτοκία, ὁ Μάξιμος ἀντιγράφει στὸν κανόνα τοῦ τὰ θεοτοκία τοῦ παρακλητικοῦ κανόνα στὴ Θεοτόκο. Ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τροπάρια ἀρχίζουν μὲ τίς ὕδεις λέξεις ἢ φράσεις ὅπως καὶ τὰ ἀντίστοιχα τροπάρια τοῦ κανόνα στὴ Θεοτόκο, καὶ εἶναι κατὰ τὸ ἡμισυ περίπου συντεθειμένα ἀπὸ φράσεις τῶν τροπαρίων αὐτῶν. Οἱ ὑπόλοιπες ἐκφράσεις ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Μάξιμος εἶναι συνηθισμένες ἐπαναλαμβανόμενες ὕμνογραφικὲς φρασσεολογίες, ὅπως συμβαίνει σὲ ὅλους τοὺς μεταγενέστερους ὕμνογράφους, ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα καὶ ἔπειτα. Πάντως, ὁ Μάξιμος δὲν ἔχει περιπέσει σὲ γραμματικὰ ἢ συντακτικὰ σφάλματα —ποὺ δὲν εἶναι σπάνια σὲ παρόμοιες περιπτώσεις συνθέσεων κανόνων—, κάτι ποὺ δείχνει τὴ γλωσσικὴ του ἐπάρκεια καὶ ἄνεση.

Σὲ καμιά περίπτωση δὲ μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ ἰδιαίτερη ποιητικὴ ὕμνογραφικὴ ἀξία τοῦ κανόνα ποὺ συνέθεσε ὁ Μάξιμος. Εἶναι ἓνα κείμενο μέτριο, ἐντελῶς συνηθισμένο γιὰ παρόμοιες περιπτώσεις, χωρὶς πρωτοτυπία, —ἀλλὰ καὶ χωρὶς σφάλματα. Ἡ γενικότερη ἄλλωστε ποιητικὴ ἐπίδοση τοῦ Μαξίμου εἶναι ἐλάχιστη μπροστὰ στὸ πεζὸ τοῦ ἔργο, θεολογικὲς συγγραφές, λόγους, ἐπιστολές, μεταφράσεις, ἐρμηνεῖες καὶ διορθώσεις κειμένων³⁷. Καὶ βέβαια τὸ μέγα ἔργο τοῦ ὑπῆρξε ἄλλο, ὁ φωτισμὸς τῶν Ρώσων στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα. Ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ αὐτὰ παρασχολήματά του, τὰ ἐπιγράμματα καὶ ὁ κανόνας, δείχνουν τὸ εὖρος τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τὸ μέτρο τῆς λογιόσύνης του, χωρὶς νὰ ἀποτελοῦν μιὰν ἀδιάφορη συνεισφορὰ τοῦ Μαξίμου στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς τοῦ στὸν ὡρὸ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Ὁ οὐμανιστὴς λόγιος τῆς δισπορᾶς, ὁ δι' ὀλίγου ἐνδουθεῖς τὸ ἱμάτιο τοῦ δυτικοῦ μοναχοῦ³⁸, ἐγκατέλειψε τὰ πάντα γιὰ νὰ ζήσει, νὰ ὑποφέρει, νὰ ἀγωνισθεῖ ὡς συνεπὴς ἀγιορείτης μοναχός, καὶ τοῦτο εἶναι μεγάλο σημάδι.

37. Βλ. τὴ συνοπτικὴ ἀναγραφὴ τῶν τίτλων τῶν ἔργων τοῦ Μαξίμου στοῦ Denissoff, (κατὰ τὴν ἐκδόση τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Καζάν, 1859-1862), σσ. 35-40.

38. Σύμφωνα μὲ τὰ Χρονικά τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μάρκου στὴ Φλωρεντία ὁ Μιχαὴλ (ἀργότερα Μάξιμος) ἔγινε δομινικανὸς μοναχὸς στὶς 14 Ἰουνίου 1502, βλ. Denissoff, σσ. 95, 405-406, καὶ Παπαμιχαήλ, σσ. 400-401, 408-411. Τὴ μονὴ αὐτὴ εἶχε ἐγκαταλείψει πρὶν ἀπὸ τὴς 21 Ἀπριλίου 1504, βλ. Denissoff, σ. 406. Ὁ π. Γεώργιος Καψάνης δὲν δέχεται ὅτι ὁ Μάξιμος ἐκάρη δομινικανὸς μοναχός, βλ. Ἅγιος Μάξιμος ὁ Γραικὸς ὁ φωτιστὴς τῶν Ρώσων, μεταφράσεις - ἐπιμέλεια Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγίου Ὁρους, Ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1991, σσ. 18-20.

ἐπὶ βασιλῆος τ' ἀπολυτρώσας ἡν ἀγορεύουσιν ἁρματα θανάτου
λαβόντες βύμας ἐκείνου πρὸς αὐτὴν φωνός :: ὅμοιος τις

[illegible]

Ἀρχὴ τοῦ ἐγγύ σου. Ἐμὴ φάσκειρον ἐνδοξίαν καὶ
νῆφωνα ἀρχὴν αὐτοῦ βασιλῆος ἀρχὴν αὐτοῦ.

ἢ ὅτι· ἡ οὐσία ὁ κενὸν τοῦ θ' ὑποδρόμου· ἀπὸ ποιητοῦ
 ἐκ τοῦ ἰδίου κενότος, τοῦ· πολλοῦ σωματικῶς.
 παρὰ κενότατον τοῦ ἰδίου ὁδῶν, ἀπὸ τοῦ πο-
 ὗτος.

Α ἡ οὐσία ἡ κενότατος· ἀπὸ τοῦ ἰδίου· πρὸς τὴν οὐσίαν
 ἡ, σωματικῶς ἡ ἰδίου τῶν· προσηύτα ἡ προδρόμου
 κενότου· τοῦ πορτοῦ ἰδίου παρὰ τὴν κενότατον.

Π ἡ οὐσία ἡ κενότατος· ἀπὸ τοῦ ἰδίου· πρὸς τὴν οὐσίαν
 κενότων, ὁ κενότατος· ἡ κενότατος· ποιοῦμαι κενό-
 τωτον, τὸν ἰδίου πρὸς τὸν σου πρὸς τὸν σου
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ κενότατος ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται ἡ κενότων, ὁ δὲ τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 πρὸς τὴν οὐσίαν· τὴν κενότατον ἡ κενότατον
 ποιοῦται· κενότων· πρὸς τὴν οὐσίαν ἡ οὐσίαν
 ἡ οὐσία ἡ οὐσίαν, ἡ κενότατος ἡ οὐσίαν
 ἡ οὐσία ἡ οὐσίαν, ἡ κενότατος ἡ οὐσίαν
 ἡ οὐσία ἡ οὐσίαν, ἡ κενότατος ἡ οὐσίαν

Π ἡ οὐσία ἡ κενότατος· ἀπὸ τοῦ ἰδίου· πρὸς τὴν οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν

Χ ἡ οὐσία ἡ κενότατος· ἀπὸ τοῦ ἰδίου· πρὸς τὴν οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν

Α ἡ οὐσία ἡ κενότατος· ἀπὸ τοῦ ἰδίου· πρὸς τὴν οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν
 ποιοῦται, ὁ δὲ· τὸν ἰδίου ἡ οὐσίαν